
Johanna Niemi-Kiesiläinen –
Päivi Honkatukia – Helena Karma –
Minna Ruuskanen (toim.)

Oikeuden tekstit diskursseina

Julkaisuvaliokunta

Risto Nuolimaa, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Raimo Lahti

Pekka Vihervuori

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© 2006 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-257-6

Gummerus Kirjapaino Oy, 2006

Johdanto: Diskurssianalyysiä juristeille

Identiteettien etsiminen, rakentuminen ja analysointi ovat aikamme ilmiöitä, ehkä jopa se ilmiö, joka jälkeensä tullaan ymmärtämään ominaiseksi tälle aikakaudelle. Jos identiteetit on aikaisemmin ymmärretty historiallisesti määrittyneinä, kuten kansallinen identiteetti, tai jopa biologisesti annettuina, kuten sukupuoli-identiteetti, on postmodernille ajalle ollut ominaista identiteettien muutosten, moninaisuuden ja jopa yksilöllisen valinnan korostaminen. Kulttuurintutkimuksessa, naistutkimuksessa ja yhteiskuntatieteiden eri osa-alueilla identiteettien rakentuminen on ollut yksi viime vuosien ajankohtaisimpia tutkimusaiheita. Lähtökohtana on, että identiteetti rakentuu kulttuurissa, sen teksteissä, symboleissa ja ilmenemismuodoissa (Hall 1999).

Entä oikeus? Onko oikeus sellainen yhteiskunnallinen käytäntö, jolla on merkitystä identiteettien muodostumiselle? Tässä kirjassa pyrimme osoittamaan, että oikeudellisilla käytännöillä on tärkeä osa niissä keskusteluissa, joilla identiteettejä rakennetaan. Kirjan toinen tarkoitus on tutustuttaa lukija niihin metodisiin työvälineisiin, joilla identiteettien rakentumista on yhteiskuntatieteissä ja kulttuurintutkimuksessa viime vuosikymmeninä tutkittu. Erityisesti käsittelemme *diskurssianalyysiä*, joka on yleistynyt kvalitatiivisen tutkimuksen metodina niin yhteiskuntatieteissä kuin kulttuurintutkimuksessaakin viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana. Poikkitieteellisessä tutkimushankkeessa olemme saaneet eniten vaikutteita sosiologiasta. Tarkastelemme diskurssianalyysiä tekstissä annettujen merkitysten tasolla, erotuksena laajoille historiallisille tarkasteluille (esim. Foucault'n käsitehistorialliset analyysit) tai keskustelun analyysille, jossa huomio keskittyy itse keskustelutapahtumaan ja siinä tapahtuvaan vuorovaikutukseen (Vuori 2001).

Diskurssianalyysistä on yhteiskuntatieteissä keskusteltu viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana paljon (ks. s. 14). Tämän kirjan puheenvuorot lähestyvät aihetta näkökulmasta, joka ei keskustelussa ole ollut esil-

lä, eli oikeuden tekstien analyysin näkökulmasta. Teoreettismetodologisissa puheenvuoroissa pohdimme diskurssianalyysin käyttöä oikeuden tekstien analysoinnissa ja valotamme metodia suhteessa oikeustieteeseen, korostaen lähestymistapojen eroja. Metodina diskurssianalyysi perustuu sosiaalisen konstruktionismin teoreettiseen tapaan jäsentää kielen ja todellisuuden välistä suhdetta (Niemi-Kiesiläinen – Honkatukia – Ruuskanen s. 26). Eri oikeudenaloja ja oikeudellisia keskusteluja koskevissa artikkeleissa havainnollistetaan sekä diskurssianalyyttistä lähestymistapaa että väljemmin sosiaalisen konstruktionismiin perustuvia lähestymistapoja siitä, että kieli ja sosiaaliset käytännöt konstruoivat sosiaalista todellisuutta.

Diskurssianalyysin avulla voidaan tutkia paitsi identiteettien rakentumista myös sitä, miten muita kategorioita ja rajanvetoja konstruoidaan (esim. Huttunen 2004). Lainsäädäntö sisältää luonnostaan paljon määritelmiä ja kategorisointeja. Diskurssianalyysissä pohditaan, miten ne vaikuttavat sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Yhtenä yhteiskunnallisena käytäntönä oikeus on vuorovaikutuksessa muiden käytäntöjen kanssa. Havainnollistaaksemme sitä, miten tärkeää näiden prosessien analysointi on, aloitamme esimerkillä Bosnian sodasta (1992–1995), jossa identiteettien ja rajanvetojen konstruointi sai kohtalokkaat seuraukset. Esimerkki kertoo siitä, miten usein annettuina ja muuttumattomina pidetyt identiteetit ovat pohjimmiltaan sosiaalisesti konstruoituja. Tässä esimerkissä myös oikeuden rooli identiteettien määrittelyssä antaa paljon ajattelemisen aihetta.

IDENTITEETTIEN RAKENTUMINEN

Entisen Jugoslavian hajoamissodista, niiden syistä ja niihin johtaneesta prosessista on esitetty monia tulkintoja. Voi olla, että maailmanpolitiikan tapahtumista vain toinen maailmansota voi julkaistujen nimikkeiden perusteella kilpailla entisen Jugoslavian hajoamisen kanssa. Tässä esitetty tulkinta ei ole oikea eikä tyhjentävä, vaan se kertoo sanan ja tulkinnan kyvystä muokata ihmisten identiteettejä ja identiteettipolitiikan voimasta.

Tavanomaisen tulkinnan mukaan Balkanin kansat eivät osaa elää sovussa keskenään ja hyökkäävät toisiaan vastaan säännöllisin (noin neljänkymmenen vuoden) välein. Tämä tulkinta sivuuttaa sen tosiasian, että Balkan eli varsin rauhanomaisesti Ottomaanien valtakunnan aikana aina 1400-luvulta 1800-luvun lopulle eli pitempään kuin esimerkiksi Suomi tai Ruotsi viime vuosituhanella. Tämä tulkinta nostaa esiin myös käsitteen ”kansa” yksi-

selitteisenä, valmiiksi määriteltynä identiteettinä. Hieman sofistikoitummissa tulkintoissa puhutaan etnisistä ryhmistä, mutta yhtä kaikki ennalta määriteltyinä, muuttumattomina yksikköinä.

Lähemmin tarkasteltuna Jugoslavian alueella ja erityisesti Bosnia-Hertsegovinassa elävät ihmiset ovat etnisesti homogeeninen kansa, etniseltä alkuperältään slaaveja, eteläslaaveja. Silti jo Jugoslavian aikana väestölaskennassa eriteltiin kroaatit, serbit, bosniakit ja muut. Tärkein erottava tekijä oli uskonto, ja Bosniassa noin 40 prosenttia ilmoitti olevansa muslimeja eli/tai bosniakkeja, kolmannes serbejä eli ortodokseja, 15 prosenttia kroaatteja eli katolisia ja 15 prosenttia muita. Tuo ryhmä muut koostui pääosin ”jugoslavaeista”, ihmisistä, jotka eivät halunneet määritellä itseään uskonnon tai nationalismin nimissä. Usein vanhemmilla oli ollut eri uskonto, eikä henkilö halunnut valita jommankumman vanhemman uskontoa. Jotkut saattoivat valita identiteetikseen ”jugoslavin” muista syistä. Varsinkin kaupungeissa oli paljon ihmisiä, joiden identiteetti rakentui vain vähäisessä määrin uskonnon mukaan. Erityisen selvää se oli muslimeilla, joista jotkut vielä sodan jälkeenkin korostivat olevansa bosniakkeja, bosnialaisia uskonnosta riippumatta. Valitettavasti vain tuota identiteettiä ei silloin enää ollut tarjolla.

Sodan aikana tiedotusvälineiden propaganda edelsi aseellisia hyökkäyksiä kertomalla vastapuolen tekemistä julmuuksista. Jakamalla asukkaat ”meihin” ja ”vihollisiin” ihmiset painostettiin valitsemaan identiteettinsä. Useille se oli vaikeaa, mutta viimeisetkin pakotettiin siihen aseistettujen joukkojen vyöryessä kylään. Useimmille oli uskonnon vuoksi tarjolla vain yksi vaihtoehto, mutta joskus valinta tapahtui sattumanvaraisesti vanhempien uskontojen välillä. Tilanne oli ehkä vaikein monikulttuurisista kodeista olleille nuorille miehille, sillä heidän valintansa johti avoimeen väkivallan käyttöön entisiä naapureita ja ystäviä kohtaan.

Oma lukunsa oli muslimienemmistöinen, mutta loppuun asti monikulttuurinen Sarajevo, jonka puolustusta johti serbi. Etnisiä identiteettejä rakennettiin piirityksen aikana myös Sarajevossa, joskin hienovaraisemmin keinoin kuin avoimissa taisteluissa muualla maassa, kuten Ivana Maček (2000) kuvaa hienossa esityksessään. Sodan jälkeen asukkaat jakautuivat sen mukaan olivatko he olleet sodan ajan paikalla vai pakolaisena. Silti Sarajevosakin tila muille kuin uskonnollisille identiteeteille oli sodan jälkeen huomattavasti kaventunut.

Slavenka Drakulić, joka Kroatiasta ja Ruotsista käsin tarkoin seurasi sodan kulkua ja on kirjoittanut siitä teräviä esseitä, kuvasi seuraavalla tavalla sitä prosessia, jossa kansallisen identiteetin valinta tapahtui (1993, 59):

”Enää en kuitenkaan voi valita. Ei voi mielestäni kukaan muukaan. Aivan kuten veljeys-yhtenäisyydenkin aikoina, ihmisiä sitoo nytkin toisiinsa ideologia, kansakunnan ideologia. Sillä ei ole merkitystä, onko kyse kroaattien, serbien, tšekkien, slovakkiensa, georgialaisten tai azeerien kansakunnasta. On käynyt niin, että seikasta, jota ihmiset vaalivat osana kulttuuri-identiteettiään – vaihtoehtona kaikenkattavalle kommunismille, keinona jäädä eloon –, on tullut heidän poliittinen identiteettinsä, ja se istuu heidän päällään kuin sopimaton paita. Hihat tuntuvat liian lyhyiltä, kaulus puristaa, väri ei ehkä miellytä ja kangas voi kutittaa. Mutta pakotietä ei ole; muuta päälle pantavaa ei ole. Tähän kansallisuusideologiaan ei tarvitse alistua vapaaehtoisesti – siihen imaistaan.”

Monien arvioiden mukaan 1990-luvun alku oli viimeinen hetki, jolloin nationalistinen sota oli Jugoslaviassa mahdollinen, sillä yhteiskunnan maallistuminen oli jo niin pitkällä, että uskonnollisnationalististen tunteiden nostattaminen ei enää sen jälkeen olisi ollut mahdollista. Tätähän emme voi tietää. Mutta sodan jälkeen astui oikeus mukaan kuvaan. Daytonin rauhansopimuksessa (1996) sodan aikana rakennetut uskonnollisnationalistiset identiteetit kirjattiin oikeusjärjestykseen ja poliittiseen järjestelmään. Poliittinen edustus, hallituspaikat, tuomioistuinlaitos ja syyttäjälaitos kiintiöitiin etnisille ryhmille. Jopa Bosnian presidentti-instituutio koostuu kolmea kansanryhmää edustavista kolmesta henkilöstä.

SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI JA OIKEUS

Rotu, etnisyys, yhteiskuntaluokka, kansalaisuus ja sukupuoli lienevät tärkeimmät identiteettiä rakentavat tekijät. Perinteinen tapa tarkastella niitä niin tieteessä kuin arkikielessäkin on ensin määrittellä kyseinen käsite. Voimme esimerkiksi selvittää, miten määrittellään Suomen kansalainen. Määritelmä voi kuulua esimerkiksi siten, että Suomen kansalaisia ovat ne, jotka ovat saaneet kansalaisuuden syntyessään, ja ne, joille se on myöhemmin myönnetty. Sen jälkeen voidaan selvittää, kuinka paljon Suomen kansalaisia on. Voidaan myös tutkia esimerkiksi sitä, kuinka moni on saanut kansalaisuuden syntyessään ja kuinka monelle se on myönnetty. Sen jälkeen kun kaksoiskansalaisuus tuli mahdolliseksi, voi olla kiinnostavaa tutkia sitäkin, myönnettiinkö kansalaisuus sellaisille, jotka ovat siitä joskus aikaisemmin luopuneet.

Oikeustieteessä tutkija lähtisi analysoimaan tarkemmin kansalaisuuden käsitettä. Miten se määrittellään laissa? Millä edellytyksillä kansalaisuus voi-

daan myöntää? Tutkija analysoisi tarkemmin kutakin edellytystä. Hän etsisi mahdollisia soveltamistilanteita, selvittäisi, miten tuomioistuimet ovat määritelmää soveltaneet, ja esittäisi suosituksia siitä, miten edellytyksiä tulisi kussakin tapauksessa soveltaa.

Rodun, etnisyyden ja yhteiskuntaluokan käsitteiden määrittelemine on toki vaikeampaa kuin kansalaisuuden määrittely. Silti tieteenhistoriasta ei puutu yrityksiä esimerkiksi rodun määrittelyyn. On käytetty yhden kahdeksasosan sääntöä, jonka mukaan yksi värillinen isovanhempi riitti määrittelemään ihmisen värilliseksi, tai rodun on katsottu periytyvän äidin tai isän kautta.

Oleellista on, että määrittelemme tutkimuskäsitteet etukäteen ja sen jälkeen sovellamme käsitteitä tutkiessamme empiiristä todellisuutta. Esimerkiksi Balkanilla etnisuus on ihmisen ominaisuus, kategoria, johon hän kuuluu ja joka on olemassa ennen kuin ne säännökset ja määräykset, joiden mukaan hänen asemansa yhteiskunnassa määritellään. Käsitteiden, tässä tapauksessa oikeudellisten käsitteiden, maailma on erillään tosiasioiden maailmasta.

Sosiaalisen konstruktionismin omaksunut tutkija lähestyy kysymystä identiteetistä toisin. Hänelle oleellinen kysymys on se, miten käsitteet rotu, etnisuus, luokka, kansalaisuus tai jopa sukupuoli rakentuvat tutkimusaineistossa. Edellä tarkastelimme Bosnian sotaa esimerkkinä siitä, miten etnisyyttä konstruointiin mediassa, sotatoimin ja viimein oikeusjärjestyksessä. Lähtötilanteessa vain osalla ihmisistä oli selkeä etninen identiteetti, useimmat rakensivat identiteettiään erilaisista uskonnollisista, valtiollisista, ammatillisista ja muista yhteenkuuluvuuksista. Nykyisin lainsäädäntö ja poliittinen järjestelmä perustuvat kolmeen uskontoon pohjautuvaan etniseen identiteettiin. Lainsäädäntö on osa sitä prosessia, jossa etnisyyttä rakennetaan.

Sosiaalisen konstruktionismin perinteessä tutkija olisi kiinnostunut myös siitä, millaisia merkityksiä tutkittavat antavat käsitteelle. Sosiologi saattaisi esimerkiksi haastatella ihmisiä ja kysyä heiltä, miten he ymmärtävät kansalaisuuden. Kulttuurintutkija voisi analysoida, mitä merkityksiä kansalaisuudelle annetaan kirjallisuudessa tai taiteessa. Tutkijaa kiinnostaisi, millaisia merkityksiä – esimerkiksi paikkaan sidottuja, poliittisia, uskonnollisia ja niin edelleen – käsitteelle annettaisiin. Hän pitäisi merkityksenantoa kulttuurisena prosessina, jossa tutkittavat ovat aktiivisia toimijoita. Toisaalta tutkija joutuisi pohtimaan (reflektoimaan) omaa osallisuuttaan merkityksenantamisen prosessiin; onhan esimerkiksi mahdollista, että se tapa, jolla hän esittää kysymyksensä, vaikuttaa tutkittavien antamiin vastauksiin.

Entä oikeuden tutkimuksessa? Voisiko samantapaista lähestymistapaa käyttää tutkittaessa kansalaisuuden käsitettä oikeusjärjestyksessä? Kyllä – tämä on keskeinen väitteemme tässä kirjassa. Tällöin tutkija olisi kiinnostunut siitä, miten käsite on konstruoitu laissa, lain esitöissä, oikeuskäytännössä ja muussa oikeudellisessa aineistossa. Kiinnostavaa voi olla se, miten käsitteelle annetut merkitykset muuttuvat historiallisessa prosessissa. Myös voimassa olevan oikeuden tarkastelu voi keskittyä näihin kysymyksiin. Tutkija voi esimerkiksi pohtia, millaisia paikkaan sidottuja, perheeseen ja sukuun, valtiolliseen osallistumiseen tai sosiaalisiin oikeuksiin liittyviä merkityksiä kansalaisuuden käsitteelle annetaan oikeudessa. Tällöin hän sitoutuu konstruktionismiin teoreettisena ja epistemologisena kehyksenä, ja diskursianalyysi soveltuu menetelmäksi, jolla hän pyrkii löytämään tekstistä merkityksiä.

Diskurssianalyysin avulla tutkija etsii vastausta kysymyksiin, jotka ovat erilaisia kuin oikeustieteen tutkimuksessa yleensä. Jotkut tutkijat sanovat etsivänsä diskurssianalyysin avulla tekstin taustalla vaikuttavia julkilausumattomia oletuksia ja käsityksiä. Tällöin ajatellaan, että nuo oletukset ovat olemassa tekstistä riippumatta, edeltäen tekstiä. Tekstit voidaan nähdä myös prosesseina, jotka (aktiivisesti) luovat merkitystä, jolloin erottelu tekstin (pinnan) ja taustaoletusten välillä vaikuttaa vähemmän tärkeältä. Tekstit nähdään tällöin diskursseina, joissa sosiaalista todellisuutta konstruoidaan.

Tällainen lukutapa voi tukea oikeusdogmaattista, oikeuden sisältöä ja oikeaa tulkintaa etsivää tutkimusta. Suoria vastauksia tulkintaongelmiin siltä ei voi odottaa. Sen sijaan se voi antaa eväitä oikeudellisten ongelmien uudelleenlaiseen hahmotukseen tai oikeuden peruskäsitteiden uuteen painotukseen (Ruuskanen 2005, 58).

SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI TÄNÄÄN

Sosiologilukijasta saattaa tuntua kummalliselta, että tämä kirja käsittelee sosiaalisesta konstruktionismista voimansa ammentavaa diskurssianalyysiä juuri nyt, kun suomalaisessa sosiologiassa on arvioitu olevan meneillään paradigmanvaihdos konstruktionismista realismiin (Puuronen 2005, 50). Sosiaalinen konstruktionismi eli suomalaisessa sosiologiassa kulta-aikaansa 1980- ja 1990-luvuilla. Se syntyi niin Suomessa kuin muuallakin positivismiin ja funktionalistisen ajattelun kritiikkiin ja edistysuskon murenemisen myötä. Haastajina toimivat aluksi marxilaisuus ja erityisesti Frankfurtin

koulukunnan kriittinen teoria. Monet suomalaiset tutkijat innostuivat 1980-luvulla brittiläisestä kulturalismista, joka liittyy marxilaisuuden ja ranskalaisen (post)strukturalismin yhteen. Tämä kritiikki teki tilaa uusille, pääasiassa laadullisen tutkimuksen paradigmoille tai koulukunnille, joista sosiaalinen konstruktionismi oli yksi. Sosiologit kiinnostuivat arkielämästä ja siellä tapahtuvasta vuorovaikutuksesta, tuotetuista merkityksistä ja käytännöistä. Tämän myötä syntyi useita suomalaisia laadullisen tutkimuksen oppikirjoja, ja keskustelu metodeista oli 1990-luvulla vilkasta. Samaan aikaan myös feministinen tutkimus sai jalansijaa Suomessa. (Puuronen 2005, 54–55.)

Sosiaalisen konstruktionismin ja ylipäätään kvalitatiivisen tutkimuksen kritiikki alkoi 1990-luvulla ja jatkuu yhä; näitä lähestymistapoja on pidetty jopa sosiologian nykyisen alennustilan syntipukkeina. On väitetty, että konstruktionistis-lingvistinen käänne on vaikuttanut sosiologian yhteiskunnallisen merkityksen vähenemiseen; jos sosiologit ajattelevat, että sosiologia on vain yksi diskurssi muiden joukossa, niin heillä itselläänkään ei ole luottamusta oman tieteenalansa yhteiskunnallisiin mahdollisuuksiin. Laadullisten aineistojen pohjalta ei ole ollut mahdollista tehdä yleistyksiä ja löytää vastauksia suuriin kysymyksiin, joita suuri yleisö on ehkä kaivannut. On myös väitetty, että kiinnostus laadulliseen tutkimukseen ja merkitysten tutkimiseen on jyrännyt alleen kiinnostuksen todellisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin, kuten maahanmuuttoon, köyhyyteen tai työttömyyteen. Ongelmien sijasta on tutkittu sitä, miten ongelmista puhutaan.

Tällaiseen kritiikkiin, jonka asettama haaste on otettava vakavasti, voidaan vastata usealla eri tavalla. Jokaisen tutkijan, mukaan lukien oikeudellisia tekstejä diskurssianalyttisesti analysoivien tutkijoiden, on pohdittava tutkimiansa diskurssien ja todellisuuden välistä suhdetta. Ns. äärikonstruktionistinen näkökanta, jonka mukaan todellisuutta diskurssien ulkopuolella ei olisi olemassa, on usein kärjistetty tulkinta tietyistä tutkimuksista. Pahimmillaan se voi johtaa tulkintoihin, joiden mukaan jonkin ilmiön – kuten in-sestin tai kansanmurhan – todellisuus pyritään kiistämään ja selittämään se ”diskursseiksi”. Lievemässä tapauksessa taas kyse on älyllisestä leikeistä käsitteillä, joka sivuuttaa niiden takana olevan todellisuuden. Suurin osa konstruktionististakin tutkijoista edustaa kuitenkin maltillista tai kontekstuaalista konstruktionismia. Me olemme omissa töissämme pyrkineet refleктоimaan diskurssien ja todellisuuden välistä suhdetta käyttämällä sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia menetelmiä saman ilmiön analysoimisessa (Honkatukia 1998; ks. myös esim. Ervasti 2004). Olemme myös nojautuneet olemassa olevaan tutkimuskirjallisuuteen luodessamme taustaa oikeu-

den diskurssien analyysille sekä paikantaessamme ja nimetessämme tällaisia diskursseja. Kysymyksenasetteluihimme ja käsityksemme tutkimistamme ilmiöistä ovat vaikuttaneet varsinkin feministisen tutkimuskirjallisuuden teoreettinen käsitteistö. Olemme kuitenkin pitäneet tärkeänä myös herkkyyttä tutkimillemme empiirisille aineistoille ja niiden sisältämälle tiedolle, joka saattaa olla ennako-oletustemme vastaista. (Niemi-Kiesiläinen 2004; Ruuskanen 2005; myös Keskinen 2005, 151–153.)

Monille tutkijoille arjen ja arkikielen diskurssit luotaavat suhdetta ihmisten kokemusmaailmaan ja siihen, millaisia merkityksiä kokemuksille annetaan. Näillä kvalitatiivisilla tutkimuksilla on usein annettavaa sille, miten empiirisiä tutkimuskysymyksiä muotoillaan; samoin niillä voisi olla merkitystä sille, millaisia oikeudellisia ongelmia pidetään merkittävänä tutkimuskohteina. Niinpä diskurssianalyttisen lähestymistavan avulla on mahdollista päästä käsiksi todellisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin, kuten naisiin kohdistuvaan väkivaltaan. On tärkeää tutkia, millaisten kulttuuristen käsitysten varassa oikeudelliset toimijat, muut viranomaiset ja esimerkiksi tiedotusvälineet tekevät työtään, ja millaista todellisuutta he puheellaan ja tuotamillaan teksteillä uusintavat (esim. Keskinen 2005; Nikunen 2005). Oikeus on merkittävä yhteiskunnallinen diskurssi sen vuoksi, että sillä on yhteiskunnallinen vallankäyttökoneisto tukena.

Diskurssianalyysin avulla voidaan nostaa esiin myös kriittisiä näkökulmia. Monet tutkijat pitävät tärkeänä vaiennettujen diskurssien esiin tuomista ja marginaalissa olevien ”äänen” kuulemista. Marginaaleihin määriteltyihin ihmisiin suhtaudutaan usein yleisten, marginalisoivien kategorioiden edustajina, ei yksilöinä, jollaisina näemme itsemme. Kuuntelemalla näitä marginaaleihin määriteltyjä voi olla mahdollista tuoda esiin näiden ryhmien sisäistä moninaisuutta, murtaa niitä koskevia stereotyyppioita ja osoittaa, että marginaalien kulttuurinen paikka ei ole pysyvä, vaan jatkuvan neuvottelun ja kamppailun alainen. Näihin vastapuheeksikin kutsuttuihin diskursseihin sisältyy siis kritiikin mahdollisuus. (Jokinen – Huttunen – Kulmala 2004.) Toisaalta haastattelupuheen analyysin avulla on nostettu esiin vaiettuja yhteiskunnallisia ongelmia, kuten rasismi, koulukiusaaminen, seksuaalinen häirintä ja koulun heteronormatiiviset käytännöt, jotka syrjivät niitä, jotka eivät sopeudu tällaisiin käytäntöihin (Lehtonen 2003; Huttunen 2004).

Merkitysten tuominen näkyviin on usein muutoksen edellytys. Tutkimalla esimerkiksi väkivallalle annettuja merkityksiä voidaan myös päästä käsiksi väkivallan ehkäisyyn. Brittiläinen väkivaltatutkija Elisabeth Stanko (2003, 13) on todennut, että tällaisten merkitysten tutkiminen on tärkeää,

sillä jos väkivallalle on löydettävissä merkityksiä, niitä on myös mahdollista kyseenalaistaa. Väkivallalle annetut merkitykset tekevät siitä helposti ymmärrettävää ja siten oikeutettua. Merkitysten tutkiminen ja metodit, kuten diskurssianalyysi, ovat tärkeitä välineitä tällaisten merkitysten jäljittämässä.

OIKEUDEN TUTKIMUS

Tämä kirja on ajankohtainen senkin vuoksi, että oikeudellisten ilmiöiden tutkimuksessa sosiaalisen konstruktionismin paradigma on toistaiseksi nousut esiin vain vähäisissä määrin. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian lingvistinen käänne 1960-luvulla on vaikuttanut suomalaisen oikeustieteeseen esimerkiksi Aulis Aarnion kautta, joka on nojautunut hermeneutiikkaan juristien itseymmärryksen eksplikoinnissa. Oikeustieteessä on ollut keskeistä oikeuden ymmärtäminen rakenteena, systematiikkana tai oikeuden tasoina ja niiden välisinä suhteina (Tuori 2000). Tuija Pulkkinen on luonnehtinut modernin ja postmodernin välistä eroa siten, että moderni tiede tarkastelee pinnan ja rakenteen välistä suhdetta, kun taas postmodernissa tämä erottelu ei ole keskeinen (Pulkkinen 1998, 48). Diskurssianalyysillä ei voida ”paljastaa” rakenteita eikä siinä myöskään tulkita sosiaalisia käytäntöjä rakenteiden heijastumaksi. Sen sijaan voidaan kyllä analysoida, miten teksteissä tuotetaan ja uusinnetaan käsitteitä ja luokkia. Positiivinen oikeus on sosiaalisesti konstruotua, siitä ei liene epäilystä. Sosiaalisen konstruktionismi ja diskurssianalyysi eivät kuitenkaan sovi mihin tahansa tutkimuskysymyksiin. Tämä ote sopii tiettyihin tutkimusasetelmiin ja kysymyksiin ja sitä käyttävän tutkijan olisi oltava avoin erilaisille menetelmille ja valmis soveltamaan niitä tapauskohtaisesti.

Pyrimme kirjalla esittelemään diskurssianalyttistä lukutapaa yhtenä mahdollisena metodologisena ja metodisena lähestymistapana oikeudellisten ilmiöiden ja tekstien tulkinna. Kirja sisältää sekä yleismetodologisia että vahvasti empiiriseen tutkimukseen nojautuvia puheenvuoroja, jotka toivoaksemme osoittavat konkreettisesti, kuinka diskurssianalyttistä menetelmää voi soveltaa käytännössä.

Aluksi Johanna Niemi-Kiesiläinen, Päivi Honkatukia ja Minna Ruuskanen selostavat artikkelissaan sosiaalisen konstruktionismin teoreettis-metodologisia lähtökohtia ja erityisesti sitä, mitä nämä lähtökohdat merkitsevät oikeustieteellisen tutkimuksen kannalta. Tämän jälkeen Minna Ruuskanen pohtii juristeille usein tärkeässä asemassa olevan informaation käsittelemis-

tä sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Hän perustelee tapaansa lukea tuomioistuinratkaisuja diskurssianalyysin keinoin ja painottaa, että diskurssianalyysiä voidaan käyttää myös lainopin apuna, osana oikeusdogmaattista tutkimusta.

Helena Karman ja Anne Kumpulan artikkeleissa pohditaan tiedon tuottamista sosiaalisen konstruktion prosessina. Helena Karma tarkastelee artikkelissaan oikeudellisen tiedon ja totuuden rakentumista tuomioistuin­diskursseissa. Hän pohtii, miten ja millaista oikeudellista tietoa rikostuomioistuin­missa tuotetaan. Teoreettisesti ja menetelmäopillisesti painottuneessa artikkelissa tutkitaan myös, millaisia tietoteoreettisia lähestymistapoja seksuaalista väkivaltaa koskevan tuomion perustelut heijastelevat.

Anne Kumpulan artikkelissa keskiössä on monitieteisyyden vaatimus ja sen merkitys oikeustieteelliselle tutkimukselle. Erityisesti Kumpula tarkastelee ympäristöoikeudellista tutkimusta ja sen suhdetta luonnontieteelliseen tutkimukseen. Hän pohtii muun muassa sitä, missä määrin ympäristöongelmat ovat sosiaalisesti konstruoituja ja miten se heijastuu oikeustieteeseen. Artikkelissa pohditaan ympäristöoikeuden ja muiden ympäristötieteiden välistä vuorovaikutusta.

Timo Harrikarin ja Niemi-Kiesiläisen artikkeleissa pohditaan sitä, miten eräät oikeudelliset käsitteet ovat rakentuneet diskursseissa. Harrikari käsittelee artikkelissaan nuorisorikollisuutta historiallisina diskursseina ja niissä rakentuvia nuorisorikollista kuvaavia asemia. Hän tutkii nuorisorikollisuuden ilmiötä pureutumalla sitä kuvaavien käsitteellisten luokitusten historiaan diskurssianalyttisen menetelmän avulla. Hänen tavoitteenaan on paljastaa luokitusten ajallis-paikalliseen kontekstiin sidottu luonne ja syntytausta sekä tarkastella niiden elinkaarta lakien esitöissä.

Seuraavaksi Niemi-Kiesiläinen tutkii, miten velkoja- ja velalliskuvat rakentuvat kuluttajakonkurssia koskevissa lainvalmisteluteksteissä. Hän hahmottaa velallisen ja velkojan asemia rakentavien positioiden eroja liberaalin ja hyvinvointivaltiollisen diskurssin avulla. Artikkelin osoittaa, kuinka diskurssianalyttistä menetelmää voidaan käyttää apuna myös oikeusvertailevassa tutkimuksessa.

Samuli Hurrin tarkastelee artikkelissaan tietoteoreettista ongelmaa havainnon käsitteellisen ja aineellisen osan välisestä suhteesta. Oikeustapauksen luennassaan Hurri tarkastelee myös, miten oikeudellinen teksti konstruoi subjektin ja miten kysymys tahdon vapaudesta jäsentyy tuomioistuintoiminnassa. Artikkelin tuo esiin identiteetin rakentumisen ongelmallisuuden ryhmäidentiteetin ja yksilöllisen identiteetin välisen jännitteen näkökulmasta.

Riikka Kotanen esittelee parisuhdeväkivaltaa koskevia Internet-keskusteluja, joita hän on analysoinut diskurssianalyysin keinoin. Artikkelit on valaiseva esimerkki siitä, kuinka diskurssianalyysin avulla voidaan tehdä näkyviksi näkymättömiä ja usein julki lausumattomia kulttuurisia käsityksiä. Kotanen analysoi, miten ja millaista kuvaa parisuhdeväkivallan osapuolista internet-keskusteluissa tuotetaan ja miten diskursseissa tuotetaan vastuuta ja syyllisyyttä väkivallasta.

Kirjan päättää Johanna Niemi-Kiesiläinen artikkelilla, joka avaa teoriaa käytäntöön ja esittelee yhden mahdollisen tavan soveltaa diskurssianalyttistä lähestymistä käytännössä.

LÄHTEET

- Drakulić, Slavenka: Balkan Express. Katkelmia sodan toiselta puolelta. *Kääntöpiiri 1993/1994*, s. 59–60. Kirjoitettu tammikuussa 1992.
- Ervasti, Kaijus: *Käräjäoikeuksien sovintomenettely: empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riitaprosessissa*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 207. Helsinki 2004.
- Hall, Stuart: *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere 1999.
- Honkatukia, Päivi: *Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 152. Helsinki 1998.
- Huttunen, Laura: Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa Jokinen Arja – Huttunen Laura – Kulmala Anna (toim.): *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Gaudeamus, Helsinki 2004, s. 134–154.
- Jokinen Arja – Huttunen Laura – Kulmala Anna: Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen Arja – Huttunen Laura – Kulmala Anna (toim.): *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Gaudeamus, Helsinki 2004, s. 9–19.
- Lehtonen, Jukka: *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa*. Julkaisuja 31. Helsinki University Press & Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 31. Helsinki 2003.
- Keskinen, Suvi: *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt*. Tampere University Press 2005.
- Maček, Ivana: War Within. Everyday Life in Sarajevo under Siege. *Uppsala Studies in Cultural Anthropology* 29. 2000.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna: *Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta*. WSOY, Helsinki 2004.
- Nikunen, Minna: *Surman jälkeen itsemurha: kulttuuriset luokitukset rikosuutisissa*. Tampere University Press 2005.
- Pulkkinen, Tuija: *Postmoderni politiikan filosofia*. Gaudeamus, Helsinki 1998.
- Puuronen, Vesa: Suomalaisen sosiologian paradigmoja 1960-luvulta nykypäivään. *Sosiologia* 2005, s. 50–62.

Ruuskanen, Minna: *Hätävarjelu ja parisuhdeväkivalta. Rikosoikeudellinen ja diskurssianalyttinen tutkimus*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2005.

Stanko, Elisabeth (2003). Introduction. Conceptualising the Meanings of Violence. Kirjassa Stanko, Elisabeth (toim.) *The Meanings of Violence*. Lontoo, Routledge, s. 1–14.

Tuori, Kaarlo: *Kriittinen oikeuspositivismi*. WSOY, Helsinki 2000.

Vuori, Jaana, *Äidit, isät ja ammattilaiset: Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa*. Tampere University Press 2001.